

مطالعه موردی رابطه سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی

نوجوانان با تماشای ماهواره در شهر تهران

دکتر شهناز هاشمی*

چکیده

هدف از مقاله حاضر مطالعه موردی، بررسی رابطه بین سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان با تماشای ماهواره است.

نمونه پژوهش، شامل ۶۰ دختر نوجوان (۳۰ دختر از خانواده‌های دارای ماهواره و ۳۰ دختر از خانواده‌های فاقد ماهواره) و ۶۰ پسر نوجوان (۳۰ پسر از خانواده‌های دارای ماهواره و ۳۰ پسر از خانواده‌های فاقد ماهواره) از مناطق ۴ و ۱۶ شهرداری تهران بوده و برای سنجش متغیرها از پرسشنامه‌های سازگاری اجتماعی کالیفرنیا و نگرش سیاسی - اجتماعی استفاده شده است.

نتایج تحلیل واریانس دوراهه نشان می‌دهد که میزان سازگاری اجتماعی نوجوانان خانواده‌های دارای ماهواره ضعیف‌تر از نوجوانان خانواده‌های فاقد ماهواره است. همچنین نتایج تحلیل واریانس چند متغیره نشان می‌دهد که در رعایت قالب‌های اجتماعی و روابط درون خانوادگی، بین نوجوانان استفاده‌کننده از ماهواره و نوجوانان فاقد ماهواره تفاوت معناداری وجود دارد؛ به این ترتیب که استفاده از ماهواره در خانواده، با سازگاری اجتماعی دختران و پسران نوجوان و نگرش سیاسی - اجتماعی پسران رابطه منفی دارد.

کلید واژه‌ها: ماهواره، مطالعه موردی، سازگاری اجتماعی، نگرش سیاسی - اجتماعی، نوجوانان

* استادیار گروه ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز

مقدمه

اجتماعی شدن، یک فرایند ارتباطی دوجانبه میان فرد و جامعه است. به همین دلیل، جریان‌های پیچیده به شمار می‌رود که ابعاد و جوانب گوناگونی دارد. کسب مهارت‌های اجتماعی، چگونگی برقراری ارتباط با سایر افراد و سازگاری اجتماعی، از جمله این ابعاد هستند. از سازگاری اجتماعی تعاریف زیادی شده است. اسلبی^۱ و گورا^۲ (۱۹۸۸) سازگاری اجتماعی را مترادف با مهارت اجتماعی می‌دانند. از نظر آنان، مهارت اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران، در زمینه اجتماعی خاص و به طریقی خاص که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد (نقل از عابدینی، ۱۳۸۱). اسلاموسکی^۳ و دان^۴ (۱۹۹۶) سازگاری و مهارت اجتماعی را فرایندی می‌دانند که افراد را قادر می‌سازد رفتار دیگران را درک و پیش‌بینی کنند و رفتار و تعاملات اجتماعی خود را کنترل و تنظیم نمایند. ایواتا^۵ و همکاران (۲۰۰۰) در مروری جامع عوامل مؤثر در سازگاری اجتماعی را به عوامل روانی - اجتماعی نظیر تغییرات سریع و مهم اجتماعی مانند تغییر الگوهای ارتباطی و رسانه‌ای در کشور و عوامل تربیتی نظیر الگوهای خانوادگی و جامعه تقسیم می‌کنند. هرچند برای شناسایی عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی، تلاش‌های نظری و تجربی زیادی صورت گرفته است، این تلاش‌ها کمتر متوجه شناسایی نقش الگوهای ارتباطی جدیدی است که در جوامع امروز به دلیل گسترش ارتباطات رسانه‌ای و ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین ایجاد شده است. امروزه تلویزیون و ماهواره به عنوان اصلی‌ترین وسایل ارتباطی، در اکثر نقاط جهان تبدیل به یکی از منابع مهم الگوهای رفتاری در خانواده‌ها شده‌اند و افراد خانواده بخشی از سبک‌های گفتگو و رفتار فردی و اجتماعی خود را از خلال برنامه‌های ارائه شده در این رسانه‌ها به دست می‌آورند (احمدی، ۱۳۸۵، نقل از قلی‌زاده؛ اسماعیلی و میربک، ۱۳۸۶). از آنجا که تلویزیون پدیده‌ای خنثی و تنها دارای نقش کاتالیزور (تسهیل‌کننده) نیست، خود، مسائلی نو پدید می‌آورد و بر تمامی ارکان جامعه تأثیر می‌گذارد. این وسیله می‌تواند تأثیری متقابل بر جامعه داشته باشد و در پیدایش عادات تازه و تغییر رفتار و خلق و خوی انسان‌ها، نقش مهمی ایفا کند (ساروخانی، ۱۳۷۵ و

1. Slubby 2. Guara 3. Slomowski
4. Dunn 5. Iwata

عالیخانی و همکاران، ۱۳۸۶). به طوری که پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند، محتوای برنامه‌های تلویزیونی و ماهواره می‌تواند باعث یادگیری خشونت (دانرستین^۱؛ اسلابی^۲ ارون^۳، ۱۹۹۴ و اندرسون^۴ و بوچمن^۵، ۲۰۰۱)، گرایش به مد و تجملات، آسیب‌های فرهنگی (قلی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۶)، همزادپنداری با شخصیت‌های تلویزیونی (مکابی^۶، ۱۹۵۷، نقل از توسلی و فاضلی، ۱۳۸۱) و ترس غیرواقعی از دنیای پیرامون (گربرنر^۷ و همکاران، ۱۹۹۶، نقل از توسلی و فاضلی، ۱۳۸۱) شود.

بر اساس برخی تخمین‌های غیررسمی، نزدیک به سه میلیون دستگاه دریافت‌کننده شبکه‌های ماهواره‌ای در ایران وجود دارد (کاوند، ۱۳۸۷) و باز بر اساس آمارهای موجود، حدود ۳۰ درصد مردم، مخاطب برخی سریال‌های ماهواره‌ای همچون سریال‌های کانال فارسی وان هستند (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۸۹) که با توجه به ممنوعیت استفاده از ماهواره در کشور، این موضوع شایان توجه و تأمل برانگیز به نظر می‌رسد. استفاده از ماهواره برای پخش برنامه‌های تلویزیونی، تحول عظیمی در تولید و پخش برنامه‌ها در سطح وسیع ایجاد کرده است. امکان‌پذیر نبودن کنترل کامل امواج ماهواره‌ای باعث شده است که حجم وسیعی از برنامه‌های برون مرزی به فضای فکری جامعه وارد شود و بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی تأثیر گذارد (عریضی؛ وحیدا و دانش، ۱۳۸۵). استفاده از ماهواره برای پخش برنامه‌های تلویزیونی، تغییرات عمیقی در الگوی مصرف تلویزیون ایجاد می‌کند. امکان استفاده از ده‌ها شبکه تلویزیونی و بالا رفتن قدرت انتخاب افراد، از اولین نتایج استفاده از ماهواره در پخش تلویزیونی است و مهم‌تر از آن، دریافت برنامه‌هایی از کشورهایی با فرهنگ‌های گوناگون است. کشورهای غربی با انتشار فراورده‌های رسانه‌ای خود ویژگی‌ها و آموزه‌های مختلف فرهنگی خود را به درون سایر جوامع می‌فرستند، سرعت اشاعه فرهنگی را افزایش می‌دهند و به این ترتیب، یکپارچگی فرهنگی جوامع را با مشکل مواجه می‌سازند. در این میان، کشورهای جهان سوم نیز در این انقلاب جدید ارتباطات که بیشتر فناوری‌های الکترونیک را در بر می‌گیرد، مشارکت دارند. این فناوری‌ها

1. Donnerstein

2. Slaby

3. Erron

4. Anderson

5. Buchman

6. Mccoby

7. Gerbner

می‌توانند برای مبارزه با بی‌سوادی، فقر و دیگر مشکلات توسعه مفید باشند، ولی در عین حال اولویت‌های متفاوت و مسائلی را برای این کشورها ایجاد می‌کنند (هنسون^۱ و نارولا^۲، ترجمه حیدری، ۱۳۸۴، ص ۱۱). این دگرگونی در فناوری ارتباطی، دگرگونی فرهنگی را موجب شده است (خانیک، ۱۳۷۶). مک لوهان^۳ اظهار می‌دارد که فناوری‌های جدید ارتباطی با فرهنگ پیشین تناسبی ندارند و بی‌تجانسی به نسبت بادوامی می‌آفرینند. این نبود تجانس با پیشینه فرهنگی، پیدایش بحران فرهنگی را موجب می‌شود که همراه با دگرگونی‌های اجتماعی بروز و ظهور می‌یابد (محسنی، ۱۳۷۲، نقل از احمدی؛ خادمی و فتاحی بیات، ۱۳۸۸).

از نظر تامپسون^۴ توسعه فناوری‌های جدید نقش مهمی در جهانی شدن ارتباطات در اواخر قرن بیستم داشته است. استفاده فزاینده از ماهواره به منظور برقراری ارتباط از مسافت‌های دور یکی از تحولات عمده در این زمینه است. در این میان، ایران به عنوان یکی از کشورهای دارای جمعیت جوان و نوجوان بالا، نیازمند توجه بیشتری به اثرات روانی و رفتاری استفاده از ماهواره در سطح جامعه است. نوجوانی که مرحله انتقال از کودکی به بزرگسالی است، با تغییرات سریع فیزیکی و رشد تفکر انتزاعی آغاز می‌شود ولی پایان آن، بر حسب شرایط فرهنگی و محیطی متفاوت است، به طوری که از نظر اریکسون^۵، فرهنگ‌های صنعتی موجب طولانی شدن دوره نوجوانی می‌شوند و این طولانی شدن به دلیل یادگیری‌های مربوط به این دوران است (سانتروک^۶، ۲۰۰۰). با توجه به اینکه نوجوانان آسیب‌پذیرترین قشر جامعه از لحاظ سازگاری اجتماعی و فرهنگی هستند و اهمیت نقش صداوسیما به عنوان متولی تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی و حتی ماهواره‌ای کشور، این نیاز وجود دارد که پژوهش‌های منظم و جامعی در زمینه آسیب‌پذیری‌های استفاده از ماهواره و عوامل مؤثر بر آن صورت گیرد تا سازمان صداوسیما با آگاهی کامل نسبت به زوایای این آسیب‌پذیری‌ها، سیاست، برنامه‌ها و راهکارهای مناسبی را در زمینه تولید و پخش برنامه‌های مفید و سازنده، در نظر گیرد. با توجه به اینکه تاکنون پژوهش‌های اندکی درباره رابطه استفاده از ماهواره و سازگاری اجتماعی و همچنین نگرش سیاسی - اجتماعی و جنسیت نوجوانان در کشور

1. Henson 2. Narula 3. McLuhan
4. Tampson 5. Erikson 6. Santrock

صورت گرفته و از سوی دیگر پژوهش‌های رابطه‌سنجی پیش‌نیاز مطالعات اثرسنجی است، پژوهش حاضر، به منظور گامی در راستای بررسی تأثیر وجود ماهواره در خانواده بر این ویژگی‌های روان‌شناختی - اجتماعی در نوجوانان انجام پذیرفت.

پیشینه پژوهش

در پژوهشی عریضی؛ وحیدا و دانش (۱۳۸۵) نشان دادند که بین وجود ماهواره در منزل و هویت جنسیتی رابطه وجود دارد. به این ترتیب که افراد دارای ماهواره، از سازه هویت جنسیتی نمره کمتری دریافت کرده‌اند که نشان‌دهنده تغییر رفتارها و نگرش‌ها به سمت الگوها و گرایش‌های جدید (غربی) است؛ به طوری که این افراد به لحاظ نگرش و عملکرد، کمتر با ارزش‌های فرهنگی جامعه خود انطباق دارند.

افهمی و آقامحمدیان شعریاف (۱۳۸۶) نیز در پژوهشی دریافتند که سن، جنس، سطح تحصیلات، محل سکونت، نحوه گذران اوقات فراغت و ارزیابی افراد از برنامه‌های تلویزیون داخلی در گرایش آنان به ماهواره تأثیرگذار است. در سنجش بعد شناختی گرایش به ماهواره، اکثر پاسخگویان ماهواره را باعث افزایش دانش خود و پاسخگوی نیازهای مختلف گروه‌های سنی و جنسی دانسته‌اند و در بعد عاطفی نیز این برنامه‌ها را لذت‌بخش، سرگرم‌کننده و جالب شمرده‌اند. در بعد رفتاری اکثر مردم به تماشای برنامه‌های ماهواره‌ای تمایل دارند اما تشویق دیگران به تماشای ماهواره را وظیفه خود نمی‌دانند. همچنین میانگین اعتقاد به باورها و رفتارهای دینی در دو گروه از کسانی که به ماهواره دسترسی دارند و کسانی که به ماهواره دسترسی ندارند، تفاوت قابل توجهی نشان می‌دهد؛ به گونه‌ای که افراد فاقد ماهواره بیشتر به باورها و رفتارهای دینی پایبند بوده‌اند.

باصری و حاجیانی (۱۳۸۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که رسانه‌های ماهواره‌ای در حد زیادی توانسته‌اند بر تصویرهای ذهنی مخاطبان خود در حوزه‌های اعتماد عمومی مردم به نظام و ارکان آن، اعتماد به نیروهای مسلح، انسجام اجتماعی، ترویج احساس ناامنی در جامعه و کاهش باورهای دینی آنان تأثیرگذار باشند.

نتایج پژوهش محمدپور؛ نقدی و نادرزاد (۱۳۸۹) با عنوان تأثیر ماهواره بر هویت فرهنگی در کردستان ایران (بررسی موردی دانشجویان در دانشگاه‌های سنندج) نشان

می‌دهد که بین میزان استفاده از ماهواره با هویت فرهنگی بومی دانشجویان رابطه معنادار وجود دارد؛ به این ترتیب که افرادی که زمان بیشتری را صرف استفاده از ماهواره کرده‌اند، به نسبت، نمره کمتری از سازه هویت فرهنگی محلی دریافت کرده‌اند که به نوبه خود نشان‌دهنده تغییر رفتار به سمت الگوهای جدید است. به علاوه، نمره میزان هویت فرهنگی دانشجویان مورد مطالعه به حد وسط گرایش دارد، به این معنا که هویت آنان نه، منسجم و نه گسسته، بلکه بی‌طرفانه و سازشکارانه است.

علاوه بر تأثیرات غیرمستقیم ماهواره بر مخاطبان، برخی شبکه‌های ماهواره‌ای نیز سعی دارند با پخش برنامه‌های خاصی، باورداشت ایرانیان نسبت به فرهنگ، مذهب و سنن ایرانی را با تردید روبه‌رو کنند و مخاطبان ایرانی را به تدریج به سمت فرهنگ غرب سوق دهند. برای مثال، سلطانی‌فر و ملکیان (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان تحلیل برنامه‌های شبکه ماهواره‌ای ام بی سی فارسی به منظور دستیابی به فرهنگ و فنون ارتباطی به کار گرفته شده در انتقال پیام به این نتیجه رسیدند که فنون به کار رفته در برنامه شبکه ام بی سی فارسی، فرهنگ ویژه‌ای همچون اسراف، خشونت، از هم پاشیدگی فرهنگی و مشکلات ارتباطی بین نسل‌ها (شکاف بین نسلی) را رواج می‌دهد. طبق نظریه کاشت در خصوص تأثیر تلویزیون بر بیننده، رسانه‌های مدرن چنان جایگاهی در زندگی روزمره ما پیدا کرده‌اند که منجر به برجستگی آنها در محیط نمادین رسانه‌ای شده و پیام‌هایشان در مورد واقعیت، جای تجربه شخصی و سایر وسایل شناخت جهان را گرفته است (مک کوئیل^۱، ترجمه اجلالی، ۱۳۸۴). این نظریه معتقد است که تلویزیون در بلندمدت، بر جهان‌بینی و نظام ارزشی بینندگان پرمصرف تأثیر می‌گذارد و به آنها نگرش واحدی در مورد واقعیت‌های محیط اطراف می‌بخشد. از طرفی، دیدگاه استفاده و رضایتمندی یا نیازجویی بیان می‌دارد که مخاطب نیاز خود به محتوای رسانه را شکل می‌دهد. در این نظریه، مخاطب، آغازگر ارتباط است. مخاطب فعال است و برای تأمین نیاز خود، آگاهانه رسانه مورد نظر را انتخاب می‌کند (سورین^۲ و تانکارد^۳، ترجمه دهقان، ۱۳۸۲). شاید بتوان با تلفیقی از این دو دیدگاه چنین نتیجه‌گیری کرد که نوجوان به دلیل خاص بودن دوره رشدی که در آن است، جهان‌بینی و هویت روانی مشخصی ندارد و به دنبال

1. McQuail

2. Severin

3. Thankard

شکل دادن به هویت و آمادگی پذیرش دیدگاه‌های ارائه شده در رسانه‌های مختلف از جمله ماهواره است. از طرف دیگر، نوجوانی دوره‌ای است که آرمانگرایی و افسانه رویین تن بودن از ویژگی‌های آن به شمار می‌رود (برک^۱، ترجمه سید محمدی، ۱۳۸۶، ص ۸۴). این ویژگی‌ها در ترکیب با زمان زیاد تماشای ماهواره در این گروه سنی که در برخی پژوهش‌ها، بالغ بر ۲ ساعت در روز است (دانش، ۱۳۸۸)، باعث می‌شود که نوجوانان با تبلیغات و چهره‌های ساختگی نمایش داده شده در ماهواره درباره دنیای نمادین بیشتر همانندسازی کنند و از فرهنگ و رسوم کشور خویش بیشتر فاصله بگیرند. به این ترتیب، می‌توان گفت؛ هرچند الگوپذیری از رسانه‌ها در سراسر دوران زندگی انسان به چشم می‌خورد، در هر دوره سنی، انسان تحت تأثیر الگوهای خاصی قرار می‌گیرد که با ویژگی‌های آن سن همخوانی بیشتری دارد. در این میان، دوره نوجوانی، از مهم‌ترین دوران زندگی انسان برای الگوپذیری است، زیرا نوجوانان به لحاظ ویژگی‌های سنی خود، دارای تخیلی قوی هستند و به همین دلیل نیز آرمانگرایی در آنان قوت بیشتری دارد. نوجوانی مرحله‌ای از رشد است که حد فاصل میان کودکی و جوانی قرار دارد و با نوعی تمایل سرکش به آزادی‌های بی‌قید و شرط آغاز می‌شود. به همین دلیل، پیروی از الگوهای مناسب رفتاری در این دوره سنی حساس، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری و تقویت رفتارهای مطلوب اجتماعی دارد (احمدی، ۱۳۶۴). از سوی دیگر، مطالعات نشان می‌دهد که گرایش این رده سنی به دیدن کانال‌های ماهواره‌ای در سال‌های اخیر، روز به روز در حال افزایش بوده است (دانش، ۱۳۸۸). حال پرسش اساسی در برابر پژوهشگران این حوزه این است که آیا وسایل ارتباطی جدید تغییراتی را در زمینه‌های خاصی مانند نگرش‌های سیاسی و اجتماعی نوجوانان موجب نمی‌شود؟ آیا به کاهش سازگاری این افراد با گروه‌های اجتماعی نمی‌انجامد؟ همان‌طور که از عنوان پژوهش برمی‌آید (مطالعه موردی رابطه سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان با تماشای ماهواره در شهر تهران) پاسخگویی به این پرسش‌ها، هدف اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهد.

فرضیه‌های پژوهش

بین پسران خانواده‌های دارای ماهواره و بدون ماهواره، از لحاظ میزان سازگاری اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.

بین پسران خانواده‌های دارای ماهواره و بدون ماهواره، از لحاظ نگرش اجتماعی - سیاسی تفاوت معناداری وجود دارد.

بین دختران خانواده‌های دارای ماهواره و بدون ماهواره، از لحاظ میزان سازگاری اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.

بین دختران خانواده‌های دارای ماهواره و بدون ماهواره، از لحاظ نگرش اجتماعی - سیاسی تفاوت معناداری وجود دارد.

تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

سازگاری اجتماعی. فرایندی است که فرد را قادر می‌سازد رفتار دیگران را درک و پیش‌بینی کند، رفتار خود را کنترل کند و تعاملات اجتماعی خود را به نحو سازش‌یافته‌ای تنظیم کند. همچنین توانایی برقراری ارتباط متقابل با دیگران را در زمینه‌های اجتماعی خاص و به طریقی که در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند است، کسب کند (اسلاموسکی و دان، ۱۹۹۶).

در این پژوهش، سازگاری اجتماعی بر اساس بخش دوم پرسشنامه شخصیتی کالیفرنیا که شامل شش مقوله قالب‌های اجتماعی (فردی که قالب‌های قابل قبول اجتماعی را می‌پذیرد، دیگران را به درستی درک می‌کند و روابط واقعی و احتیاج‌های اجتماعی را با روشن‌بینی پذیرا می‌شود. چنین فردی خوب می‌فهمد چه چیز صحیح و چه چیز غلط است)، مهارت‌های اجتماعی، گرایش‌های ضداجتماعی، روابط خانوادگی، روابط تحصیلی و روابط اجتماعی است، اندازه‌گیری خواهد شد.

نگرش سیاسی - اجتماعی. به طور کلی در رفتار سیاسی، سه جهت‌گیری رفتاری ویژه معطوف به قدرت مطرح می‌شود که در نگرش سیاسی نیز همین جهت‌گیری‌ها را می‌توان در نظر گرفت. از این رو، نگرش سیاسی - اجتماعی می‌تواند نگرش معطوف به قدرت باشد و در جهت ۱. برهم زدن نظم؛ ۲. حفظ نظم مستمر و ۳. کنترل و نظارت عمل کند (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۱). با توجه به اینکه رفتارهای سیاسی در جامعه، در قالب

پدیده‌های اجتماعی بروز می‌کند، میزان آمادگی فرد برای واکنش به پدیده‌های اجتماعی جامعه و مشارکت در این گونه پدیده‌ها، بیانگر نگرش سیاسی - اجتماعی است. در این مقاله، نگرش سیاسی - اجتماعی با استفاده از پرسشنامه‌ای که خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۱) تهیه و تنظیم کرده‌اند و ابعاد عقیدتی، ارزشی و رفتاری را مورد سنجش قرار می‌دهد، ارزیابی شده است.

روش‌شناسی

برای بررسی رابطه بین سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان با تماشای ماهواره پس از مطالعه مبانی نظری و پیشینه پژوهشی تأییدکننده این رابطه، مطالعه موردی به شیوه پیمایشی، برای بررسی و آزمون آن ترتیب داده شد.

الف) آزمودنی‌ها

جامعه آماری پژوهش حاضر، شامل کلیه نوجوانان دختر و پسر ۱۷ تا ۱۹ ساله خانواده‌هایی هستند که در سال ۱۳۹۰ به خانه‌های سلامت و کلاس‌های مهارت زندگی مناطق ۴ و ۱۶ شهرداری تهران مراجعه کرده‌اند. برای انتخاب نمونه ۱۲۰ نوجوان، شامل ۶۰ دختر نوجوان (۳۰ دختر از خانواده‌های بدون ماهواره، ۳۰ دختر از خانواده‌های دارای ماهواره) و ۶۰ پسر نوجوان (۳۰ پسر از خانواده‌های بدون ماهواره و ۳۰ پسر از خانواده‌های دارای ماهواره) به روش نمونه‌گیری در دسترس از بین خانواده‌های مراجعه‌کننده به خانه‌های سلامت و کلاس‌های مهارت زندگی انتخاب شدند.

ب) ابزارها

آزمون شخصیت کالیفرنیا^۱ این آزمون که نیمرخ سازگاری فردی و اجتماعی فرد را اندازه‌گیری می‌کند، از سوی ثورب^۲؛ کلارک^۳ و تیگز^۴ در سال ۱۹۳۹ برای اولین بار منتشر شد (نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۱). این آزمون، دارای دو آزمون عمده

1. California personality inventory

2. Thorpe

3. Clark

4. Tiegs

سازگاری شخصی و سازگاری اجتماعی است. در این پژوهش، فقط مقیاس سازگاری اجتماعی آزمون شخصیت کالیفرنیا مورد استفاده قرار گرفته است. این بخش از آزمون دارای شش خرده مقیاس است که عبارتند از: قالب‌های اجتماعی^۱، مهارت‌های اجتماعی^۲، گرایش ضداجتماعی^۳، روابط خانوادگی^۴، روابط مدرسه‌ای^۵ و روابط اجتماعی^۶. پایایی کل این آزمون با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برابر ۹۵ درصد گزارش شده است (همان). این آزمون دارای ۹۰ سؤال است که به صورت بلی یا خیر پاسخ داده می‌شوند. روایی و پایایی این آزمون در ایران قابل قبول گزارش شده است (خدایاری‌فرد؛ رحیمی‌نژاد و عابدینی، ۱۳۸۶).

پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی. به منظور اندازه‌گیری میزان آمادگی افراد برای واکنش به پدیده‌های سیاسی - اجتماعی جامعه از پرسشنامه نگرش سیاسی - اجتماعی (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۱) استفاده شد. فرم نهایی این مقیاس دارای ۳۱ پرسش است که میزان علاقه‌مندی افراد به مباحث سیاسی - اجتماعی و نیز آمادگی آنان نسبت به مشارکت در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. کلیه سؤال‌های این پرسشنامه روی یک طیف لیکرت ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری شده‌اند (کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵). روایی و پایایی آزمون قابل قبول گزارش شده است. در این پژوهش، از فرم ۲۰ سؤالی این مقیاس استفاده شده است (خدایاری‌فرد؛ رحیمی‌نژاد و عابدینی، ۱۳۸۶).

یافته‌های پژوهش

نتایج تحلیل واریانس برای مقایسه تفاوت میانگین گروه‌ها در سازگاری اجتماعی نشان می‌دهد، تفاوت میانگین نمره‌های سازگاری اجتماعی در بین گروه‌ها از لحاظ آماری معنادار است ($P < 0/01$ و $F_{(3, 116)} = 6/52$).

برای اینکه مشخص شود این تفاوت بین کدام یک از دو گروه است، از آزمون تعقیبی توکی^۷ استفاده شد که نتایج در جدول ۱ آمده است.

1. social standard	2. social skills	3. anti – social tendencie
4. family relations	5. school relations	6. community relations
7. Tukey		

آزمون تعقیبی توکی نشان می‌دهد، دختران و پسران خانواده‌های دارای ماهواره به لحاظ سازگاری اجتماعی با دختران و پسران خانواده‌های فاقد ماهواره تفاوت معناداری از نظر آماری دارند؛ به این ترتیب که میزان سازگاری اجتماعی آنها نسبت به دختران و پسران خانواده‌های فاقد ماهواره کمتر است.

جدول ۱- مقایسه‌های دوتایی متغیر سازگاری اجتماعی

معناداری	خطای معیار	تفاوت میانگین‌ها	زوج‌های دوتایی
۰/۰۳*	۱/۸۳	۵/۱۳	پسران دارای ماهواره پسران فاقد ماهواره
۰/۹۹	۱/۸۳	۰/۴	پسران دارای ماهواره دختران دارای ماهواره
۰/۰۰۳**	۱/۸۳	۶/۵۳	پسران دارای ماهواره دختران فاقد ماهواره
۰/۰۰۶**	۱/۸۳	۶/۱۳	دختران فاقد ماهواره دختران دارای ماهواره
۰/۸۷	۱/۸۳	۱/۴	پسران فاقد ماهواره دختران فاقد ماهواره
۰/۰۵۳	۱/۸۳	۴/۷۳	دختران دارای ماهواره پسران فاقد ماهواره

* $p < 0/05$ ** $p < 0/01$

برای بررسی تفاوت گروه‌های مورد پژوهش در نگرش سیاسی - اجتماعی نیز از آزمون تحلیل واریانس دوراهه استفاده شد که نتایج آن نشان می‌دهد، چون سطح معناداری (sig) به دست آمده از مقدار $0/01$ کوچک‌تر است پس می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت بین نگرش سیاسی - اجتماعی ($P < 0/01$ و $F_{(3, 116)} = 4/9$) گروه‌ها از لحاظ آماری معنادار است. برای اینکه مشخص شود این تفاوت بین کدام گروه‌هاست، از مقایسه‌های دوتایی در آزمون تعقیبی توکی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

در نگرش سیاسی-اجتماعی، نتایج آزمون تعقیبی توکی نشان می‌دهد که نگرش سیاسی-اجتماعی پسران خانواده‌های دارای ماهواره با سایر گروه‌ها، تفاوت معناداری دارد و دختران خانواده‌های دارای ماهواره از لحاظ نگرش سیاسی-اجتماعی با دختران و پسران خانواده‌های فاقد ماهواره تفاوت معناداری ندارند. به عبارت دیگر، در نگرش سیاسی-اجتماعی، جنسیت فرد، عامل تعدیل‌کننده اثرات ماهواره است.

جدول ۲- مقایسه‌های دوتایی متغیر نگرش سیاسی-اجتماعی

معناداری	خطای معیار	تفاوت میانگین‌ها	زوج‌های دوتایی
۰/۰۱*	۱/۱۹	۲/۷	پسران دارای ماهواره پسران فاقد ماهواره
۰/۰۱*	۱/۱۹	۳/۸	پسران دارای ماهواره دختران دارای ماهواره
۰/۰۰۴**	۱/۱۹	۴/۱۳	پسران دارای ماهواره دختران فاقد ماهواره
۰/۹	۱/۱۹	۰/۳۳	دختران فاقد ماهواره دختران دارای ماهواره
۰/۶۶	۱/۱۹	۱/۳۶	پسران فاقد ماهواره دختران فاقد ماهواره
۰/۸۲	۱/۱۹	۱/۰۳	دختران دارای ماهواره پسران فاقد ماهواره

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

همچنین از آنجا که مقیاس شخصیت کالیفرنیا دارای خرده مقیاس نیز هست، برای تحلیل خرده مقیاس‌ها از روش تحلیل واریانس چند متغیره استفاده شد. نوجوانان خانواده‌های دارای ماهواره در مقایسه با نوجوانان خانواده‌های فاقد ماهواره کمتر قوانین، ارزش‌ها و سنن اجتماعی جامعه خود را رعایت می‌کنند. همچنین در مقایسه با فرزندان خانواده‌های فاقد ماهواره کمتر از ارزش‌ها، قواعد و رسوم

خانوادگی خویش تبعیت می‌کنند و بیشتر دچار تعارض در روابط خود با اعضای دیگر خانواده می‌شوند. نتایج آزمون تعقیبی توکی همچنین نشان می‌دهد که دختران و پسران خانواده‌های دارای ماهواره نسبت به دختران و پسران خانواده‌های فاقد ماهواره کمتر قالب‌های اجتماعی جامعه را رعایت می‌کنند در حالی که دختران و پسران خانواده‌های فاقد ماهواره از لحاظ رعایت قالب‌های اجتماعی با هم دیگر تفاوتی ندارند. در خرده‌مقیاس روابط خانوادگی نیز پسران خانواده‌های دارای ماهواره با دختران خانواده‌های فاقد ماهواره و همچنین دختران خانواده‌های دارای ماهواره با دختران خانواده‌های فاقد ماهواره از لحاظ روابط خانوادگی تفاوت معناداری دارند؛ در بین سایر گروه‌ها تفاوت معناداری یافت نشد. در سایر خرده‌مقیاس‌ها تفاوت بین گروه‌ها از لحاظ آماری معنادار نبود.

نتیجه‌گیری

هدف از این مقاله، بررسی رابطه بین سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان پسر و دختر با تماشای ماهواره است. برای تحلیل داده‌ها، از روش‌های آماری تحلیل واریانس دوراهه و تحلیل واریانس چند متغیره و آزمون تعقیبی توکی استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که میزان سازگاری اجتماعی و نگرش سیاسی - اجتماعی در بین گروه‌ها از لحاظ آماری تفاوت معناداری دارد، که این یافته با پژوهش‌های قلی‌زاده و همکاران (۱۳۸۶)؛ عریضی و همکاران (۱۳۸۵)؛ سلطانی‌فر و ملکیان (۱۳۸۹)؛ احمدی و همکاران (۱۳۸۸)؛ حبیب‌زاده ملکی و قاسمی (۱۳۸۸) و عالیخانی و همکاران (۱۳۸۶) همسو است. به عبارت دیگر، فرزندان نوجوان خانواده‌های دارای ماهواره صرف نظر از جنسیت نسبت به فرزندان نوجوان خانواده‌های فاقد ماهواره سازگاری اجتماعی کمتری با فرهنگ خود دارند. انجمن روان‌شناسی امریکا در سال ۱۹۹۳ در گزارشی بیان کرد «هیچ تردیدی وجود ندارد آن دسته از افرادی که پیوسته رفتارهای ناسازگارانه را تماشا می‌کنند، به شکل فزاینده‌ای گرایش‌های ناسازگارانه و رفتارهای نابه‌هنجار از خود بروز می‌دهند». علاوه بر این، مطالعات میدانی نیز نشان داده‌اند تماشای رفتارهای ناسازگارانه، بروز رفتار ناسازگارانه را افزایش می‌دهد؛ به گونه‌ای که این نوع رفتارها می‌تواند به بخشی از الگوی رفتاری طولانی مدت فرد تبدیل شوند (کارلسون و فی لیتزن، ترجمه شفقتی، ۱۳۸۰، ص ۸۴). همچنین طبق نظریه یادگیری اجتماعی تماشای الگوهای رفتاری

نمایش داده شده در ماهواره می‌تواند باعث شکل‌گیری یک دسته طرحواره‌های ذهنی در تماشاگر شود که واکنش او را در برابر محرک‌های محیطی جامعه و پیش‌بینی عواقب آن تنظیم می‌کند. این برنامه‌ها، در حافظه نوجوان ذخیره و در مواقع ابراز رفتار اجتماعی یا حل مشکل به کمک فراخوانده می‌شوند (حبیب‌زاده ملکی و قاسمی، ۱۳۸۸). از طرف دیگر، با توجه به اینکه نوجوانی مرحله انتقال از دوران کودکی به جوانی است، نوجوان از یک سو در حال کنار گذاشتن وابستگی‌های کودکی است و از سوی دیگر، هنوز توانایی لازم را برای حل بسیاری از مشکلات زندگی ندارد و همین تزلزل فکری و روانی، حالت پریشانی و ابهام را در او به وجود می‌آورد و آرامش روحی او را برهم می‌زند (شامبیاتی، ۱۳۷۹، ص ۲۹) و همین وضعیت او را در مقابل تلقین‌های عوامل محیطی مانند الگوهای ارائه شده در رسانه‌های جمعی همچون ماهواره آسیب‌پذیر می‌سازد؛ چنانکه الگوبرداری از برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای که بیشتر ارزش‌های فرهنگی، رفتار و آداب و رسوم را تبلیغ می‌کنند که با فرهنگ ایرانی و اسلامی کشور تفاوت دارد، نوجوانان را با مشکلات سازگاری در جامعه مواجه کند.

نتایج تحلیل واریانس نشان می‌دهد که نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان پسر خانواده‌های دارای ماهواره نسبت به نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان دختر خانواده‌های دارای ماهواره و نیز پسر و دختر خانواده‌های فاقد ماهواره، منفی‌تر است. این یافته نشان می‌دهد که صرف وجود ماهواره در منزل به تنهایی تعیین‌کننده نگرش سیاسی - اجتماعی فرد نیست و عامل جنیست نیز در تأثیر ماهواره بر نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان تأثیر دارد که این یافته همسو با یافته‌های افهمی و همکاران (۱۳۸۶) و دانش (۱۳۸۸) است؛ به طوری که دانش (۱۳۸۸) در پژوهش خود دریافت که دختران نوجوان بیشتر به تماشای کانال‌های پخش‌کننده آهنگ، موسیقی و برنامه‌های خانوادگی علاقه نشان می‌دهند و کمتر به کانال‌های پخش‌کننده اخبار و سیاسی‌گرایش دارند در حالی که نوجوانان پسر نسبت به نوجوانان دختر بیشتر از کانال‌های پخش‌کننده برنامه‌های سیاسی، اخبار و فیلم‌های سینمایی استفاده می‌کنند. این امر شاید تبیین‌کننده تفاوت تأثیرپذیری نوجوانان پسر و دختر خانواده‌های دارای ماهواره از برنامه‌های این رسانه باشد.

همچنین نتایج تحلیل واریانس چند متغیره نشان داد که نوجوانان پسر و دختر خانواده‌های دارای ماهواره در خرده مقیاس قالب‌های اجتماعی با پسران و دختران

خانواده‌های فاقد ماهواره تفاوت معناداری دارند، به عبارت دیگر، این نوجوانان کمتر قالب‌های اجتماعی موجود در جامعه را می‌پذیرند و در درک دیگران و روابط واقعی و برآوردن نیازهای اجتماعی خود با مشکل روبه‌رو هستند که با هنجارهای موجود در جامعه کمتر همراهی می‌کنند. این یافته، همسو با یافته‌های عریضی و همکاران (۱۳۸۵) و احمدی و همکاران (۱۳۸۸) است و حکایت از تأثیر منفی ماهواره بر جامعه‌پذیری نوجوانان دارد.

نتایج تحلیل واریانس چند متغیره برای خرده مقیاس روابط خانوادگی نیز نشان داد که تفاوت میانگین نمره‌های دختران خانواده‌های دارای ماهواره با دختران خانواده‌های فاقد ماهواره از لحاظ آماری معنادار است. به عبارت دیگر، دختران خانواده‌های دارای ماهواره، کمتر به عقاید و روابط خانوادگی خویش پایبندند و با افراد خانواده و فامیل نسبت به سایر گروه‌های شرکت‌کننده در پژوهش بیشتر تعارض دارند، در حالی که پسران خانواده‌های دارای ماهواره با پسران نوجوان خانواده‌های فاقد ماهواره از این لحاظ تفاوت ندارند. این نتایج، همسو با یافته‌های سلطانی فر و ملکیان (۱۳۸۹) است. در این باره می‌توان گفت طبق یافته‌های روان‌شناسی رشد، به طور معمول، خانواده‌ها در برابر رفتار مغایر فرهنگ پسرها، بیشتر خویشتن‌داری نشان می‌دهند تا در مقابل رفتار مغایر فرهنگ دخترها (برک، ترجمه سیدمحمدی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۶)، از طرف دیگر، چون در این پژوهش، از پرسشنامه خود گزارشی استفاده شده است که در آن خود نوجوانان پاسخ داده‌اند، نمی‌توان به یقین بیان کرد که این تفاوت رفتار پسرها و دخترها، تنها دیدگاه خود نوجوانان شرکت‌کننده در پژوهش بوده است؛ ممکن است از نظر خانواده، رفتار هر دو گروه پسران و دختران خانواده‌های دارای ماهواره ناسازگار بوده و یا خانواده به رفتار دختران بیشتر واکنش نشان داده و آن را در نظر نوجوان برجسته‌تر کرده‌اند. از طرف دیگر، ممکن است تأثیر تعارض فرهنگی ارائه شده در ماهواره با هنجارهای خانوادگی و فرهنگی جامعه، بر دختران بیشتر از پسران باشد یعنی گرچه هر دو جنس ممکن است به طور یکسان از ارزش‌های فرهنگی ارائه شده در ماهواره تبعیت کنند، دختران بیشتر از پسران دچار تعارض با فرهنگ خودی می‌شوند. در پایان شایان ذکر است که نتایج پژوهش حاضر باید با احتیاط تفسیر شود زیرا با توجه به محدود بودن امکانات مالی و اجرایی، از نمونه‌ای در دسترس و با حجم کم و

دامنه سنی محدود (نوجوانان ۱۷ تا ۱۹ ساله) استفاده شده است و به این ترتیب، ممکن است یافته‌ها قابل تعمیم به سایر گروه‌ها نباشند. بدون شک شناخت دقیق و همه جانبه‌تر موضوع مورد بررسی و پیچیدگی‌های آن و نقش فرایندهای رشدی در تأثیرپذیری نوجوانان از ماهواره نیازمند پژوهش‌هایی با حجم نمونه بزرگ‌تر و با دامنه وسیع‌تر از سال‌های ابتدایی، میانی و اواخر نوجوانی است. در نهایت، با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر با احتیاط می‌توان نتیجه‌گیری کرد که به نظر می‌رسد، ماهواره در تضعیف سازگاری اجتماعی و منفی‌تر شدن نگرش سیاسی - اجتماعی نوجوانان نقش دارد و سلامت رفتاری و سیاسی جامعه را به خطر می‌اندازد. بر این اساس، الگوی مصرف، نیازها و انتظارات رسانه‌ای نوجوانان نیازمند توجه بیشتر دست‌اندرکاران و سیاستگذاران رسانه‌ای کشور و مطالعات کارشناسانه است.

پیشنهادها

صداوسیما به برنامه‌هایی که مخاطب نوجوان دارند، بهای بیشتری بدهد و سعی کند مطابق با نیازهای روز این قشر اقدام به تولید برنامه نماید.

صداوسیما با ساخت برنامه‌های آگاهی‌دهنده، خانواده‌ها را از ضررها و آسیب‌های ماهواره برای قشر نوجوان بیشتر آگاه کند و مهارت‌های نظارتی آنان را برای هدایت نوجوانان به استفاده مناسب از رسانه‌ها بهبود بخشد.

در برنامه‌های صداوسیما بیشتر به فرهنگ و آن دسته از آداب و رسوم ایرانی که متناسب با سن نوجوانان است، پرداخته شود.

با در نظر گرفتن عصر فناوری‌های نوین ارتباطی و امکان استفاده نوجوانان از رسانه‌های متنوع، پیشنهاد می‌شود که مسئولان رسانه ملی به خصوص دست‌اندرکاران تهیه فیلم و سریال به تولید برنامه‌ها و فیلم‌هایی مبادرت ورزند که مطابق با نیازهای روز جامعه باشد و باعث ترغیب مخاطبان نوجوان به تماشای شبکه‌های داخلی شود.

شبکه‌های ماهواره‌ای صداوسیما برای مقابله با تهاجم فرهنگی کانال‌های خارجی، بیشتر به قشر نوجوان اهمیت دهند و اقدام به تولید برنامه‌هایی کنند که در آنها به مشکلات و مسائل رشدی و روانی نوجوانان بیشتر پرداخته می‌شود.

منابع

- احمدی، احمد. (۱۳۶۴). اصول و روش‌های تربیت در اسلام. اصفهان: جهاد دانشگاهی.
- احمدی، پروین؛ خادمی، عزت و فتاحی بیات، صدیقه. (۱۳۸۸). بررسی آثار فناوری ارتباطی جدید (اینترنت، بازی‌های رایانه‌ای و ماهواره) بر تربیت اجتماعی با تأکید بر سازگاری دانش‌آموزان سال دوم دبیرستان‌های تهران. فصلنامه اندیشه‌های نوین تربیتی، ۵ (۳)، صص ۳۶-۹.
- افهمی، بنفشه و آقامحمدیان شعرباف، حمیدرضا. (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به ماهواره و تأثیر آن بر باورها و رفتارهای دینی مردم مشهد. فصلنامه مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، ۲، صص ۷۸-۷۳.
- باصری، احمد و حاجیانی، ابراهیم. (۱۳۸۹). کارکرد رسانه‌های ماهواره‌ای در تصویرسازی ذهنی مردم. فصلنامه روان‌شناسی نظامی، ۱ (۴)، صص ۹۱-۸۱.
- برک، لورا. ای. (۱۳۸۶). روان‌شناسی رشد (ترجمه یحیی سید محمدی). تهران: ارسباران.
- توسلی، غلامعباس و فاضلی، رضا. (۱۳۸۱). تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی و رفتار والدین بر اثربخشی خشونت تلویزیونی بر رفتار کودکان. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۴ (۳)، صص ۱۴۷-۱۱۵.
- حبیب‌زاده ملکی، اصحاب و قاسمی، محمد. (۱۳۸۸). رابطه بین استفاده از رسانه‌های صوتی - تصویری و بزهکاری نوجوانان. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۱۶ (۲)، صص ۱۲۰-۹۵.
- خانیک، هادی. (۱۳۷۶). فرهنگ جمعی و رسانه‌های نو، در کتاب سروش (مجموعه مقالات ۲). تهران: سروش.
- خبرگزاری ایرنا. (۱۳۸۹). بررسی اهداف پنهان و آشکار شبکه فارسی وان. گزارش نشست مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، دوشنبه ۳ خرداد.
- خدایاری فرد، محمد؛ رحیمی‌نژاد، عباس و عابدینی، یاسمن. (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر بر سازگاری اجتماعی دانشجویان شاهد و غیرشاهد. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۲۶ (۳)، صص ۴۲-۲۶.

خدایاری فرد، محمد؛ نصفت، مرتضی؛ غباری بناب، باقر؛ شکوهی یکتا، محسن و به‌پژوه، احمد. (۱۳۸۱). عوامل مرتبط با سازگاری اجتماعی فرزندان جانباز و غیرجانباز شهر تهران. طرح پژوهشی زیر نظر بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی و دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

دانش، پروانه. (۱۳۸۸). الگوی مصرف شبکه‌های ماهواره. پیک نور، ۷ (۳)، صص ۱۱-۳.

ساروخانی، باقر. (۱۳۷۵). عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در بازتعریف هویت اجتماعی زنان. فصلنامه پژوهش زنان، ۲ (۱)، صص ۹۲-۷۱.

سلطانی فر، محمد؛ ملکیان، نازنین. (۱۳۸۹). تحلیل برنامه‌های شبکه ماهواره‌ای ام بی سی فارسی به منظور دستیابی به فرهنگ و تکنیک‌های ارتباطی به کار گرفته شده در انتقال پیام. فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۳ (۹)، صص ۸۷-۶۹.

سورین، ورنر و تانکارد، جیمز. (۱۳۸۲). نظریه‌های ارتباطات (ترجمه علیرضا دهقان). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

شامبیاتی، هوشنگ. (۱۳۷۹). بزهکاری اطفال و نوجوانان. تهران: ژوبین.

عابدینی، یاسمین. (۱۳۸۱). بررسی رابطه مهارت‌های حل مسائل اجتماعی با پذیرش همسالان دانش‌آموزان دختر پایه‌های دوم و پنجم ابتدایی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی. تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.

عالیخانی، سیامک و همکاران. (۱۳۸۶). بررسی همبستگی بین تماشای تلویزیون و ویدئو با رفتارهای خشونت‌آمیز در دانش‌آموزان پسر دوره راهنمایی و متوسطه شهرستان پاکدشت در سال ۱۳۸۴. مجله علوم پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۷ (۱)، صص ۴۹-۴۵.

عریضی، فروغ‌السادات؛ وحید، فریدون و دانش، پروانه. (۱۳۸۵). ماهواره و هویت جنسیتی دختران جوان. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۷ (۲)، صص ۱۰۰-۷۶.

قلی‌زاده، آذر؛ اسماعیلی، رضا و میربک، پری. (۱۳۸۶). آسیب‌شناسی فرهنگی زنان (با تأکید بر تولیدات فرهنگی شبکه‌های مختلف تلویزیون ایران) از دیدگاه دانشجویان زن دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵. مجله دانش و پژوهش در علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان، ۱۶، صص ۴۰-۱۹.

- کارلسون، اولا و فی لیتزن، سیسیلیافن. (۱۳۸۰). کودکان و خشونت در رسانه‌های جمعی (ترجمه مهدی شفقتی). تهران: مرکز تحقیقات صداوسیما.
- کاوند، رضا. (۱۳۸۷). مطالعه کیفی نحوه دریافت شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی زبان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشکده علوم اجتماعی.
- محمدپور، احمد؛ نقدی، اسدالله و نادرنژاد، بهزاد. (۱۳۸۹). تأثیر ماهواره بر هویت فرهنگی در کردستان ایران؛ بررسی موردی دانشجویان کرد دانشگاه‌های سنندج. دو فصلنامه تخصصی پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۴، صص ۱۵۶-۱۳۱.
- مک کوئیل، دنیس. (۱۳۸۴). درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی (ترجمه پرویز اجالالی). تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه.
- هنسون، ج و نارولا، ا. (۱۳۸۴). تکنولوژی‌های جدید ارتباطی در کشورهای توسعه (ترجمه داوود حیدری). تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه.
- Anderson, C.A. Buchman, B.J. (2001). Effects of Violent Video Games on Aggressive Behaviors, Aggression Cognition. **PsycholSci**, Vol. 12, pp. 353-359.
- Donnerstein, E.; Slaby, R.G. & Erson, L.D. (1994). The Mass Media and Youth Aggression. In: Eron L.D, Gentry J.H, Schegl P, (Eds.). Reason to Hope: **A Psychosocial Perspective on Violence and Youth**. Washington DC: American Psychological Association, pp. 219-250.
- Iwata, J.N.; Noboru, K.; Higuchi, M. & Hiana, R.J. (2000). Response of Japanese and American Students to the Anxiety and Social Skills Question Air. **Journal of Personality Assessment**, Vol. 74, No. 1, pp. 48-62.
- Santrock, J. (2000). **Psychology**. Boston: McGraw-Hill.
- Slomowski, C. & Dunn, J. (1996). Young Childrens Understanding of Other Peoples Feeling and Beliefs. **Child Development**, Vol. 62, pp. 1325-1336.

